

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

УДК 340.134

Вайцеховська О. Р.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри європейського права та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ПРИНЦИПИ НЕВТРУЧАННЯ У ВНУТРІШНІ СПРАВИ ДЕРЖАВ ТА НЕЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ЧИ ПОГРОЗИ СИЛОЮ В МІЖНАРОДНОМУ ФІНАНСОВОМУ ПРАВІ

THE PRINCIPLE OF NON-INTERFERENCE IN THE INTERNAL AFFAIRS OF STATES AND NON-USE OF FORCE OR THREAT OF FORCE IN INTERNATIONAL FINANCIAL LAW

У статті проаналізовано зміст принципу незастосування сили чи погрози силою. Встановлено особливості його реалізації в міжнародному фінансовому правопорядку та випадки його порушення в практиці міжнародних фінансових відносин. Проаналізовано поняття принципу невтручання у внутрішні справи держав та практику його дотримання суб'єктами міжнародного фінансового права. Розглянуто принцип заборони фінансування терористичної діяльності як галузевий принцип міжнародного фінансового права.

Ключові слова: принцип незастосування сили чи погрози силою, принцип невтручання у внутрішні справи держав, заборона фінансування терористичної діяльності, кібератака.

В статье проанализировано содержание принципа неприменения силы или угрозы силой. Рассмотрены особенности его реализации в международном финансовом правопорядке и случаи его нарушения в практике международных финансовых отношений. Проанализированы понятие принципа невмешательства в дела, входящие во внутреннюю компетенцию государств, и практика его применения субъектами международного финансового права. Рассмотрен принцип запрещения финансирования террористической деятельности как отраслевой принцип международного финансового права.

Ключевые слова: принцип неприменения силы или угрозы силой, принцип невмешательства в дела, входящие во внутреннюю компетенцию государств, запрещение финансирования террористической деятельности, кибератака.

The paper examines the content of the principle of non-use of force or threat of force. It specifies peculiarities of its implementation in the international financial legal order and cases of its violation in the practice of international financial relations. The notion of the principle of non-interference in the internal affairs of states as well as the practice of its observance by subjects of international financial law is analyzed. Finally, the paper studies the principle of the prohibition of financing terrorist activity as a branch principle of international financial law.

Key words: principle of non-use of force or threat of force, principle of non-interference in the internal affairs of states, prohibition of financing terrorist activity, cyber attack.

На фоні сучасних процесів інтернаціоналізації фінансових зв'язків та міжнародної економічної інтеграції дедалі більшої небезпеки набувають системні фінансові ризики, наявність яких в умовах стрімкої глобалізації економіки є однією з вагомих причин настання світових фінансових криз. Це стало поштовхом для міждержавного співробітництва в напрямі розроблення різних механізмів протидії фінансовим кризам у межах міжнародних фінансових організацій, роль яких зростає. Загострює потребу у співробітництві держав у фінансовій сфері поширення таких негативних явищ, як тероризм, корупція, розповсюдження масової зброї, протидія яким здійснюється, зокрема, шляхом заборони фінансування цих злочинних дій. Все це зумовило активізацію зусиль міжнародного співтовариства в напрямі забезпечення міжнародно-правового регулювання транскордонних фінансових відносин, стрімке зростання яких чинить не тільки позитивний вплив на економічне співробітництво між країнами, але й становить різні загрози. Вихідним правовим фундаментом міжнародного

фінансового права є його загальні галузеві принципи, які здебільшого є «фінансовим» продовженням основних принципів міжнародного права і поширюються на всю галузь. Серед них важливе значення для міжнародного фінансового правопорядку мають принципи невтручання у внутрішні справи та незастосування сили чи погрози силою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У міжнародно-правовій науці через порівняно малу увагу науковців до міжнародного фінансового права як галузі міжнародного публічного права питання принципів цієї галузі майже не досліджувалось. Торкались цього питання в своїх працях Л.Л. Лазебник, В.М. Шумілов. Значно більша увага в міжнародно-правовій літературі приділена принципам міжнародного економічного права. Цією проблематикою займалися М.М. Богуславский, Г.Ю. Бувайлик, Г.М. Вельямінов, С.А. Войтович, Л.А. Комарова, Б.І. Кучер, Г.І. Тункин, В.Г. Шкода, В.М. Шумілов, В.Ф. Опришко, О.О. Харчук та інші.

Виклад основної частини дослідження. Принцип незастосування сили чи погрози силою в системі осно-

вних принципів міжнародного права належить до імперативних норм *jus cogens*. Відповідно до Статуту ООН, всі «члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від загрози силою чи її застосування як проти територіальної недоторканості або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, не сумісним із цілями Об'єднаних Націй» [1]. Незважаючи на те, що військова сила (яку мали на увазі, створюючи цей принцип), на перший погляд, не має прямого відношення до міжнародного фінансового правопорядку, практика становлення міжнародних фінансових відносин свідчить про зворотне.

У період формування цього принципу держави забезпечували свої інтереси силою, а міжнародні відносини ХХ ст. ґрунтувались на «військовому балансі» між потужними державами, а точніше, двома військово-політичними блоками. Нині така біполярність змінилась на багатополарність, а «сила не пішла з міжнародного права, а тільки змінює свою форму» [2, с. 67] – поступово трансформується в економічну силу. Суперництво між країнами перенесено в економічну площину, а війни між державами дедалі частіше є економічними. Спостерігається зростання економічної потужності окремих країн або інтеграційних об'єднань (ЄС, СНД, Ліга арабських країн тощо), так би мовити, нарощування окремими країнами чи їх групою потужної «економічної сили», якою вони можуть скористатись.

Слід зазначити, що, навіть не порушуючи норм міжнародного права, фінансово потужні країни при бажанні можуть здійснювати фінансовий тиск на менш потужні країни через специфіку «зваженого» голосування в органах міжнародних фінансових організацій. Правовим запобіжним фактором є взаємозалежність фінансових систем країн, за якої фінансова криза однієї країни не може не вплинути на всі інші, та принцип співробітництва в фінансовій сфері, закріплений у міжнародних договорах. Проте, якщо країна бажає застосувати силу, її форма може бути різною. Наприклад, застосування своєї «фінансової сили» задля блокування функціонування національної фінансової системи іншої країни, що завдасть її економіці непоправної шкоди і заблокує функціонування життєво важливих сфер життя держави.

Інший формат застосування сили стосовно національної фінансової системи країни з'явився внаслідок розвитку ІТ-технологій, завдяки яким шляхом кібератак на комп'ютерні програми банківських систем завдається суттєва шкода національній фінансовій системі. Проблема кібервійн давно стала предметом обговорення як у міжнародних інституціях [3; 4], так і в наукових колах [5–8]. Нині в науці кібератаку частіше кваліфікують не лише як злочин проти інформаційних ресурсів, але і як застосування сили щодо держави. До наслідків здійснення кібератак належать: викрадення інформації, що становить державну таємницю; порушення системи життєзабезпечення держави, включаючи таку диверсію, як знищення системи протиракетної оборони, що є загрозою для держави, та порушення основних принципів міжнародного права.

Через суттєві загрози, які несуть кібератаки для безпеки країн, науковці кваліфікують кібервійну як озброєний конфлікт [5], з усіма юридичними наслідками, включаючи право на самооборону, а кібератаку – як сучасну форму агресії [9, р. 312]. Серед видів кібернебезпек, які виділяють фахівці [10], для міжнародного фінансового правопорядку мають значення кібератаки на ресурси загальнонаціонального значення, до яких належать інформаційно-технологічні ресурси, що забезпечують функціонування національної фінансової системи.

Стабільність міжнародного правопорядку визначається (і надалі буде посилюватись) не тільки балансом військово-політичних сил, а й сил фінансових. Це суттєво актуалізує важливість та необхідність дотримання в міжнародному фінансовому правопорядку та міжнародному правопорядку загалом принципу незастосування погрози силою (включаючи фінансову силу) чи її застосування стосовно національної фінансової системи будь-якої країни.

Варто зазначити, що в міждержавних відносинах фінансові ресурси держави можуть не тільки використовуватись як *засіб* застосування сили або бути *мішенню* під час її застосування, але і виступати *приводом* для неї. У ХІХ ст. мали місце непоодинокі випадки інтервенції країн Європи в латиноамериканських країнах під приводом стягнення боргів їх підданих з урядів цих країн. Доктрина К. Кальво, згідно з якою уряди країн не можуть відповідати за шкоду, завдану іноземцям у результаті внутрішніх смут чи громадянських війн, була включена в низку договорів між латиноамериканськими та європейськими країнами. Після доопрацювання доктриною Л. Драго вона набула остаточного варіанту, що був покладений в основу принципу недопущення дипломатичного або збройного втручання держав із метою стягнення міжнародних боргів їх підданим [11, с. 426].

Цей принцип певний час діяв як міжнародно-правовий звичай, а пізніше отримав своє закріплення в ІІ Конвенції про обмеження застосування сили у разі стягнення договірних боргових зобов'язань (Гаага, 1907 р.) [12]. Конвенція діє на боргові зобов'язання між урядами і не поширюється на випадки, коли країна-боржник відмовляється від вирішення спору шляхом третейського розгляду (ст. 1 Конвенції). У подальшому цей принцип «поглинув» імперативний принцип незастосування сили чи погрози силою, який забороняє *будь-яке* застосування сили, за виключенням випадків самооборони (Глава VII Статут ООН).

Отже, порушення принципу незастосування сили чи погрози силою в міжнародному фінансовому правопорядку може мати такі форми: 1) застосування «фінансової сили» з метою завдання шкоди фінансовій системі певної країни; 2) застосування сили у вигляді кібератак на інформаційно-технологічні ресурси, що забезпечують функціонування національної фінансової системи, створюючи загрозу фінансовій безпеці держави та суверенітету держави загалом; 3) застосування військової сили до держави через невиконання нею фінансових зобов'язань (на сучасному етапі майже не зустрічається).

Зміст *принципу невтручання у внутрішні справи* держави полягає в обов'язку держав утримуватись від будь-якого втручання, прямого або опосередкованого, індивідуального, або колективного у внутрішні або зовнішні справи, які входять до внутрішньої компетенції іншої держави, незалежно від їх взаємовідносин [13]. Цей принцип тісно взаємопов'язаний із принципом суверенної рівності держав, зокрема такою його складовою частиною, як повага державного суверенітету. Галузевий принцип міжнародного фінансового права невтручання у внутрішні справи включає два складники:

1) невтручання шляхом політичного або іншого впливу на фінансову політику держави;

2) невтручання у внутрішні справи держави (політичні, військові, економічні, науково-технічні тощо) за допомогою фінансового впливу.

До другого виду належать дії країн, які, застосовуючи свої фінансові важелі, прямо або опосередковано впливають на суверенітет країни. Наприклад, свого часу Радянський Союз здійснював втручання у внутрішню та зовнішню політику країн так званого «соціалістичного табору» за допомогою засобів різного характеру (ідеологічні, військові, культурні та інші), серед яких головну роль відігравали фінансові – «фінансові вливання» в економіку цих країн. Таку політику втручання (включаючи фінансовий вплив) у внутрішні справи держав нині проводить Російська Федерація в Сирії, Україні тощо. Прикладом намагання втрутитись у внутрішні справи України за допомогою фінансового впливу може слугувати надання їй Російською Федерацією кредиту в розмірі 3 млрд дол. наприкінці 2013 р. із метою вплинути на вектор інтеграції України (*de jure* Апеляційний суд Англії не визнав цей кредит державним). Такі приклади є поширеним негативним явищем у світі, проте здебільшого вони відбуваються зі взаємної згоди і не стають предметом суперечок.

Принцип невтручання у внутрішні справи держави за допомогою фінансування на сучасному етапі має надзвичайно важливе значення як для міжнародного фінансового правопорядку, так і міжнародного правопорядку загалом. Відповідно до п. VI Заключного акту НБСЄ 1975 р. в рамках виконання принципу невтручання у внутрішні справи, держави мають «утримуватись від надання прямої або опосередкованої допомоги терористичній діяльності або підривній, або іншій діяльності, спрямованій на насильне повалення режиму іншої держави» [13].

Зростання терористичної діяльності та збройної конфліктності у світі за останні роки поставило під загрозу безпеку не тільки країн, але й всієї міжнародної спільноти. З метою протидії цим негативним явищам було створено цілий міжнародно-правовий механізм по боротьбі з тероризмом у всіх його проявах. Найважливішими складниками цього механізму є міжнародні інституції, цілі яких спрямовані на боротьбу з фінансуванням тероризму, та відповідні міжнародні акти. Важливу роль у цій сфері відіграє міждержавна інституція ФАТФ (Міжнародна група з протидії відмивання грошей), діяльність якої спрямована на встановлення міжнародних стандартів та сприяння

ефективному застосуванню правових та оперативних мір у боротьбі з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та фінансуванням поширення зброї масового знищення [14]. Також було прийнято конвенцію з урегулювання боротьби з тероризмом загалом (як наприклад, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 1977 р., Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 2005 р.) та конвенцію більш вузької дії – боротьби саме з *фінансуванням* тероризму – Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму від 1999 р. [15]

Діяльність ФАТФ та інших відповідних міжнародних інституцій спрямована на дотримання важливого для всього міжнародного співтовариства комплексу міжнародно-правових норм у сфері боротьби з фінансуванням тероризму, які охоплюються принципом – *заборона фінансування терористичної діяльності*. Незважаючи на те, що цей принцип стосується, окрім фінансової сфери, ще й сфери міжнародної безпеки, він має фінансово-правову природу. Контроль за його дотриманням вимагає від держав змін національного фінансового (особливо банківського) законодавства, Конвенція від 1999 р. оперує поняттями «кошти», «надходження», а сам злочин – фінансування тероризму – є фінансовою трансакцією.

Принцип заборони фінансування терористичної діяльності поширюється на всю галузь міжнародного фінансового права (кредитні відносини, відносини в банківській сфері, відносини в сфері цінних паперів, відносини в сфері інвестицій та інші). За такими критеріями, як важливість для міжнародного співтовариства та поширеність на сферу міжнародних відносин, принцип заборони фінансування терористичної діяльності є загальним галузевим принципом міжнародного фінансового права. Враховуючи, що «кількість та тяжкий характер актів міжнародного тероризму залежить від фінансування, до якого терористи можуть отримати доступ», «фінансування тероризму є предметом серйозної стурбованості всього міжнародного співтовариства» (преамбула Конвенції від 1999 р.) [15]. Від дотримання цього принципу залежать міжнародний мир і безпека, він взаємозумовлений такими імперативними принципами, як незастосування сили чи погрози силою та невтручання у внутрішні справи. Також цей принцип не можна порушувати з огляду на домовленості між державами, на відміну від деяких основних принципів міжнародного права. Принцип заборони фінансування терористичної діяльності визнаний майже всіма країнами світу, формальним підтвердженням чого є статус Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 1999 р. – її станом на 2010 р. визнало близько 180 країн [16].

З метою запобігання довільного конструювання принципів міжнародного права В.Г. Буткевич пропонує три критерії, яким має відповідати принцип міжнародного права: 1) юридичний зміст; 2) сфера застосування; 3) механізм застосування [17, с. 212–214]. Юридичний зміст принципу заборони фінансування терористичної діяльності впливає із Заключного акту НБСЄ від 1975 р., Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р., Конвенції ООН

проти транснаціональної організованої злочинності від 2000 р., Рекомендацій ФАТФ та інших міжнародних актів, які містять перелік тих дій держав у сфері фінансування, що кваліфікуються як злочин. Сферою застосування принципу є простір міжнародних фінансових трансакцій, в якому держави, дотримуючись цього принципу, мають не допустити ті, що здійснені з метою фінансування терористичної діяльності. Механізм застосування цього принципу включає нормативну складову частину (міжнародні стандарти в сфері боротьби з фінансуванням тероризму) та міжнародні інституції, які розробляють міжнародні стандарти, контролюють їх виконання та застосовують санкції до держав-порушниць.

Висновки. Аналіз міжнародних фінансових відносин у контексті принципу незастосування сили чи погрози силою дає підстави для висновку, що недотримання цього принципу має місце в міжнародному фінансовому правопорядку, коли фінансові ресурси держави виступають як: *засіб* застосування сили; *ціль* (мішень) для її застосування; *привід* для її застосування. Відповідно, принцип незастосування сили чи погрози силою в системі міжнародного фінансового правопорядку має такий зміст: 1) незастосування фінансової сили з метою завдання шкоди фінансовій системі певної країні; 2) незастосування сили у вигляді кібератак на інформаційно-технологічні ресурси, що забезпечують функціонування національної фінансової системи, створюючи загрозу фінансовій безпеці держави та суверенітету держави загалом; 3) незасто-

сування військової сили до держави через невиконання нею фінансових зобов'язань (на сучасному етапі майже не зустрічається).

Принцип невтручання у внутрішні справи для суб'єктів міжнародного фінансового права включає дві складові частини: 1) невтручання шляхом політичного або іншого впливу на фінансову політику держави; 2) невтручання у внутрішні справи держави (політичні, військові, економічні, науко-технічні тощо) за допомогою фінансового впливу. В умовах зростання тероризму в світі для міжнародного співтовариства набуло надзвичайно важливого значення в рамках виконання принципу невтручання у внутрішні справи боротьба з терористичною діяльністю, зокрема шляхом протидії її фінансуванню, що отримало своє закріплення у положеннях міжнародних конвенцій та діяльності відповідних міжнародних фінансових організацій (ФАТФ та інші). Головним системоутворюючим чинником цього нормативно-правового масиву та інституційного механізму виступає *принцип заборони фінансування терористичної діяльності*.

Принцип заборони фінансування терористичної діяльності є загальним галузевим принципом міжнародного фінансового права, оскільки він поширюється на всю галузь міжнародного фінансового права, є надзвичайно важливим для всієї міжнародної спільноти – від дотримання цього принципу залежить міжнародний мир і безпека; він взаємозумовлений такими імперативними принципами, як незастосування сили чи погрози силою та невтручання у внутрішні справи держав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Статут Організації Об'єднаних націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_010.
2. Шумилов В.М. Международное экономическое право: учебник для магистров. 6-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2015. 612 с.
3. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. URL: www.crimeresearch.org/library/Conven.htm.
4. Доповідь Групи урядових експертів ООН. Представлена Генеральним Секретарем ООН 68-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН 24 червня 2013 р. А \ 68 \ 150.
5. Мережко О. Проблеми кібервійни та кібербезпеки в міжнародному праві. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3233>.
6. Koh H.H. Міжнародне право в кіберпросторі: Зауваження Гарольда Коха. Гарвардський університет. *Міжнародний юридичний журнал*. 2012.
7. Owens L.L. Justice and Warfare in Cyberspace. *Boston Review. A Political and Literature Forum*. URL: <http://bostonreview.net/us/lisa-lucile-owens-cyber-warfare-national-security>.
8. Рассолов И.М. Правовые проблемы обеспечения кибербезопасности в России и зарубежных странах. *Политика и общество*. 2009. № 4 (58).
9. Ventre D. Cyberspace et acteurs du cyber conflict. Hermes-Lavoisier, 2011.
10. Schreier F. On Cyber warfare. URL: <http://www.dcaf.ch/content/download/67316/1025687/file/OnCyberwarfare-Schreier.pdf>.
11. Ларин Е.А. История и культура Латинской Америки. От доколумбовых цивилизаций до начала XX века: учебное пособие для академического бакалаврата / Е.А. Ларин, С.П. Мамонтов, Н.Н. Марчку. 2-е изд. Москва : Издательство Юрайт, 2019. 468 с.
12. II Конвенція про обмеження застосування сили у разі стягнення договірних боргових зобов'язань від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_444/sp:max25.
13. Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055.
14. Рекомендации ФАТФ. Международные стандарты по противодействию отмыванию денег, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения / Пер. с англ. Москва : Вече, 2012. 176 с.
15. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_518.
16. Статус Международной конвенции о борьбе с финансированием терроризма. Нью-Йорк, 9 декабря 1999 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c84.
17. Буткевич В.Г., Мищик В.В., Задорожний О.В. Міжнародне право. Основи теорії : Підручник / За ред. В.Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2002, 608 с.